

VEDA
vydavateľstvo
Slovenskej
akadémie
vied

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra

EDITORI

Mgr. Katarína Balleková, PhD.

PhDr. Ľubor Králik, CSc.

Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

RECENZENTI

Siniša Habijanec, PhD.

PhDr. Milan Majtán, DrSc.

J A Z Y K O V E D N É

Š T Ú D I E

XXXII

**Prirodzený vývin jazyka
a jazykové kontakty**

VEDA
vydavateľstvo
Slovenskej
akadémie
vied
Bratislava
2015

© Miroslava Avramovová, Ján Bauko, Jozef Bilský, Vít Boček, Ivan Červeň, Libuše Čižmárová, Christina Dejкова, Anna Divičanová, Juraj Dolník, Miroslav Dudok, Ľubica Dvornická, Peter Ďurčo, Adriana Ferenčíková, Katarína Gajdošová, Radovan Garabík, Milan Harvalík, Marta Hulková, Ľubomír Chalupka, Martin Chochol, Alexandra Chomová, Mária Imrichová, Martina Ireinová, Martina Ivanová, Ján Kačala, Michaela Kajanová, Renáta Kamenárová, Maryna Kažarnovič, Slavka Keremidčieva, Jana Kesselová, Stanislava Kloferová, Hana Konečná, Martina Kopecká, † Rudolf Krajčovič, Ľubor Králik, Jaromír Krško, Tatiana Laliková, Anna Makišová, Petr Malčík, Anna Marićová, Marjan Markovič, Gabriela Múcsková, Renáta Ondrejková, Slavomír Ondrejovič, Oľga Orgoňová, Angelina Pančevska, Jana Pekarovičová, Jana Pleskalová, Petra Přadková, Anna Rácová, Anna Ramšáková, Dorota Krystyna Rembiszewska, Ivor Ripka, Anžalika Sadoŭskaja, Marianna Sedláková, Janusz Siatkowski, Jana Skladaná, Dana Slančová, Miloslav Smatana, Leon Sokolovský, Stanislava Spinková, Dagmar Šimunová, Milena Šipková, Františka Šmajdová, Rudolf Šrámek, Pavel Štěpán, Eva Tibenská, Sándor János Tóth, Zuzana Topolińska, Alžbeta Uhrinová, Juraj Vaňko, Žanna Ž. Varbot, Saša Vojtechová Poklač, Marta Vojteková, Jadwiga Waniakova, Pavol Žigo, Mária Žiláková
2015

Zborník Jazykovedné štúdie XXXII venujeme prof. PhDr. Pavlovi Žigovi, CSc., pri príležitosti jeho životného jubilea, aby sme si uctili svojho priateľa, kolegu i učiteľa. Časť príspevkov odznela na medzinárodnom vedeckom seminári, ktorý sa konal 22. a 23. apríla 2013 v Častej-Papierničke.

Jazykovedné štúdie XXXII sú výstupom grantových projektov 2/0105/14 Slovník slovenských nárečí a 2/0104/14 Slovanský jazykový atlas – odraz prirodzeného vývinu jazyka, realizovaných s finančnou podporou grantovej agentúry VEGA.

ISBN 978-80-224-1494-4

Venujeme prof. PhDr. Pavlovi Žigovi, CSc.,
k šesťdesiatym narodeninám

OBSAH

Pavol Žigo Slovo jubilanta	11
Miroslav Dudok Pánovi profesorovi Pavlovi Žigovi z úcty a vďaky	13
Jana Pekarovičová Pavol Žigo a Studia Academica Slovaca alebo Dejiny jazyka ako súčasť etnolingvistickej a interkultúrnej kompetencie	17

I. PRIRODZENÝ VÝVIN JAZYKA V INTERDISCIPLINÁRNYCH A VŠEOBECNOLINGVISTICKÝCH SÚVISLOSTIACH

Juraj Dolník Prirodzenosť vo vývine jazyka	27
Zuzanna Topolińska O kategorii „czynnika towarzyszącego”	37
Анжаліка Садоўская Беларуская этналінгвістычная лексікаграфія ў кантэксте славянскай	42
Daniela Slančová – Jana Kesselová Prirodzený vývin lexiky a gramatiky v ranej ontogenéze reči (na materiáli substantív a gramatickej kategórie pádu)	50

II. HISTORICKÁ LINGVISTIKA A DIALEKTOLÓGIA

1. LEXIKOLÓGIA A LEXIKOGRAFIA

Жанна Ж. Варбот К этимологии зап.-слав. <i>toparka/toporka</i>	61
Славка Керемидчиева Полисемия и омонимия в родопската макродиалектна система	64
Stanislava Kloferová K lidové etymologii v nářečích	70
Eubor Králik K problému etymologickej totožnosti slova: príspevok k štúdiu slovensko-inojazykových lexikálnych kontaktov (na materiáli Historického slovníka slovenského jazyka)	77
Jana Skladaná Slovná zásoba slovenčiny v minulosti a v súčasnosti (Kontakty s inými jazykmi)	83
Renáta Ondřejková Kuchyňa a kuchynská lexika v predpisovnom období slovenského jazyka	92
Anna Marićová Cudzía lexika v staropazovskom nářečí	101
Libuše Čížmárová <i>Branzole a brazoleta</i> : k dvěma českým a slovenským přejímkám a jejich nářečním variantám	110
Petra Přadková Pojmenování peroutky v českých nářečích	116

Eubica Dvornická – Dagmar Šimunová	121
Perspektívy spracovania slovenskej nárečovej frazeológie	
Miloslav Smatana	138
Krátke zastavenie v polovici cesty (ďalšia etapa riešenia grantového projektu Slovník slovenských nářečí)	
Христина Дейкова	148
За някои балкански заемки в българските диалектни пунктове на „Общославянския лингвистичен атлас“ (върху материал от т. „Българские материалы“, 2013)	
Martin Chochol	153
55 rokov prác na Slovanskom jazykovom atlase	
2. GRAMATIKA A FONOLÓGIA	163
Janusz Siatkowski – Dorota Krystyna Rembiszewska	163
Zróźnicowanie morfologiczne wyrazu * <i>ormę</i> ‚ramię‘ w językach i dialektach słowiańskich	
Adriana Ferenčíková	172
Poznámky o niektorých syntaktických osobitostiach novohradských nářečí	
Марјан Марковиќ	180
Предлошката секвенца <i>од пред</i> како средство за просторна и временска кондензација	
Ангелина Панчевска	185
Дејксата во прилозите за време во дијалектите на македонскиот јазик	
Juraj Vaňko	189
Princíp analógie pri vývine prézentných tvarov slovesa v slovenčine a v iných slovanských jazykoch	
Renáta Kamenárová	195
Gramatické kategórie maskulín a ich vplyv na vývin západoslovanských jazykov	
Jadwiga Waniakowa	203
Osobliwe procesy fonetyczne w gwarowych wyrazach zapożyczonych na przykładzie nazw roślin	
Vít Boček	211
Znovu ke změně <i>g > γ > h</i> ve slovanských jazycích	
Saša Vojtechová Poklač	220
Hláskoslovie dolenských nářečí medzi riekou Krkou a pohorím Gorjanci v Slovinsku. Diferenciačné a integračné znaky areálu v porovnaní s jeho okolím	
Anna Ramšáková	229
Hláskoslovné zmeny diferencujúce kysucký nárečový areál	
Marianna Sedláková – Jozef Bilský	238
Nárečie bardejovskej Dlhej Lúky po viac ako polstoročí od výskumu F. Buffu	

III. ONOMASTIKA

1. TEORETICKÉ OTÁZKY ONOMASTIKY

Milan Harvalík	247
Česká a slovenská onomastika ve vzájemných souvislostech	
Ján Bauko	254
Komparácia slovenských a maďarských onomastických termínov	

Jaromír Krško	263
Komunikačná rovina propriálneho systému	
Марына Кажарновіч	269
Канататыўны патэнцыял уласнага імя	
Mária Imrichová	275
Transonymizácia ako lexikálny jav	
Alexandra Chomová	283
Posesívne vs. neposesívne a propriálny systém	

2. TOPONYMIA

Rudolf Šrámek	301
Potreba slovníku slovanských topolexémů a topoetymonů	
Rudolf Krajčovič	312
Význam motivačného faktora vo výskume historickej toponymie	
Milena Šípková	316
K interpretaci pomístních jmen typu <i>Krobotů / Pekařů les</i> na Moravě a ve Slezsku	
Pavel Štěpán	322
Teritoriální příznakovost formantů v anoikonymii	
Stanislava Spinková	331
K anoikonymům <i>Čtvrť, Protičtvrť, Tříčtvrtníky</i> apod. na Moravě a v české části Slezska	

3. ANTROPONYMIA

Leon Sokolovský	339
Typológia priezvisk šľachtických rodov v Malohonte z pohľadu histórie ich pôvodu (1688 – 1802)	
Anna Divičanová	346
Stratené tradície: zmena krstných mien v poslednom polstoročí v prostredí Slovákov v Maďarsku	
Alžbeta Uhrinová	354
K písaniu mien na cintorínoch v Békešskej Čabe	
Anna Makišová	363
Slovenské priezviská vo vojvodinskom kontexte	
Jana Pleskalová	371
Vývoj přezdívek v češtině	
Martina Ireinová – Hana Konečná	378
Jméno <i>Pavel</i> a jeho obměny v českých nářečích a v pomístních jménech na Moravě a ve Slezsku	
Tatiana Laliková	387
Podoby mena <i>Žigmund</i> v antroponymii a v anoikonymii	

IV. SYNCHRONNÁ DYNAMIKA JAZYKA V KOMPARÁCI A KONTAKTOCH

Slavomír Ondrejovič	397
Skice k jazykovému obrazu novohradskej metropoly	
Oľga Orgoňová – Františka Šmajdová	409
Miesto profesionalizmov v národnom jazyku a ich vzťah k iným semivarietám	

Ivan Červen	421
Poznámky nejazykovedca k vlastným jazykovým prehreškom	
Peter Ďurčo	426
K princípom kolokačnej lexikografie (Extrakcia a spracovanie kolokácií s adjektívami)	
Martina Ivanová	438
Viacslovné pomenovania s prevzatými komponentmi v slovenčine	
Anna Rácová	446
Tvorenie abstraktných názvov deja v slovenskej rómčine	
Eva Tibenská	455
Posesívnosť – zhody a rozdiely v jej myšlienkovno-jazykovom spracovaní (Porovnávacia štúdia slovensko-poľsko-chorvátsko-rusko-bulharská)	
Miroslava Avramovová	464
Obstarožnejší rovná sa obstarožný? Adjektíva vyjadrujúce odlišnú mieru vlastnosti a ich spracovanie vo výkladovom slovníku	
Marta Vojteková	475
Kategória stupňovania adjektív v slovenčine a poľštine	
Katarína Gajdošová	482
„Ako hovoria Česi, jak říkají Slováci“ – metajazykové komentáre pri kontaktočných javoch v slovenských a českých textoch	

V. VONKAJŠIE DEJINY JAZYKA

Miroslav Dudok	499
Juraj Ribay v slovenskom a českom jazykovednom kontexte	
Ivor Ripka	506
Ján Kollár a jeho etymológie v Rozpravách o menách...	
Ján Kačala	512
Paulinyho Štruktúra slovenského slovesa na začiatku bádania vo vetnej sémantike	
Petr Malčík	518
František Trávníček a otázka československého jazyka	
Sándor János Tóth	521
Nemecká, česká (slovenská) a maďarská verzia Weberovho Amuleta (1644 – 1645) v jazykovom porovnaní	
Marta Hulková	529
Jazykové podoby textov a hudba v domácich hymnologických prameňoch zo 17. storočia	
Lubomír Chalupka	537
Pokusy o zavedenie slovenských odborných termínov v domácich hudobnoteoretických textoch z 19. storočia	
Mária Žiláková	545
Vplyv jarmočnej/letákovej literatúry na obradný jazyk Bánhid'anov	
Martina Kopecká	551
Návrhy na klasifikáciu slovenských slovies a ustáľovanie slovesných tvarov v prvej polovici 20. storočia	
Gabriela Múcsková	567
Polemika o jazyku ako prameň poznávania dejín spisovného jazyka v kontexte jazykovej politiky alebo O purizme v jednej „zabudnutej“ diskusii	
Radovan Garabík – Michaela Kajanová	577
Digitalizácia a anotácia Prameňov k dejinám slovenčiny	

Slovo jubilanta

Tematika prirodzeného vývinu jazyka a jazykových kontaktov dáva možnosť interpretovať množstvo javov v rámci jednotlivých lingvistických disciplín. Metodologická orientácia vedeckých výskumov v posledných dvoch desaťročiach potvrdila potrebu nazerať na jazyk ako na fenomén, ktorý sa vyvíja, mení a citlivo reaguje na vonkajšie stimuly. A jazykoveda, náuka o tomto zložitom systéme, ktorým pomenujeme všetky prvky hmotného aj duchovného sveta, si tieto procesy stavia do centra svojho bádania, eviduje ich, hodnotí a interpretuje ich ako prejav ducha, kultúry a súčasnosti bytia. Všíma si ich ako nadväznosť na predchádzajúci vnútrojazykový vývin, ktorý vychádza z jazykovej genézy a postupne sa formuje pod vplyvom kontaktov jeho používateľov so svojim okolím, a jazyk sa tak postupne stáva nástrojom identifikácie jeho nositeľov, ich vedomia na konkrétnom území a v konkrétnom čase. Vytváranie obrazu o jazyku nie je len pohľadom do minulosti, ale aj uvedomovaním si jeho súčasného stavu a predpokladaním jeho možného vývinu. Súčasná podoba každého národného jazyka, a platí to aj o našej slovenčine, sa vyznačujú množstvom variet, ktoré plnia množstvo funkcií – podľa toho, ktorá z nich je v konkrétnej komunikačnej situácii pre používateľov prirodzená, ktorú považujú za svoju a ktorou najvýstižnejšie vyjadria obsah svojich myšlienok. Je celkom zákonité, že to nie je vždy kodifikovaná podoba jazyka. A práve uvedomenie si stratifikácie jazyka a adekvátnosti jednotlivých jeho foriem nám dáva možnosť zhromaždiť časť poznatkov o kodifikovaných aj nekodifikovaných formách jazyka na jednom mieste – pri príležitosti, ktorou sa môže stať životný míľnik jedného z bádateľov so záujmom o prirodzený vývin jazyka, jeho nespisovné aj spisovné útvary, nárečia, jazykové kontakty, jazykovú typológiu či onomastiku. Tento široký záber je možnosťou prezentovať súčasné pohľady na jednotlivé problémy tak, ako ich jednotlivé autorky a autori vnímajú, ako sa snažia interpretovať javy na súčasnom stupni vedeckého poznania aj svojho poznania využitím minulých skúseností.

Zborník textov so spoločným menovateľom *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty* obsahuje štúdie domácich aj zahraničných jazykovedcov, ktorých spája spoločný cieľ: hľadanie pravdy o spontánnych javoch, o zmenách, ktoré sa udiali v dávnejšej i nedávnej minulosti, je ním aj hodnotenie javov, ktoré sú znakmi jazykových zmien, svedectvom dynamiky jazyka a stimulom na porovnávanie súčasnosti s predchádzajúcimi formami. Zmysel a hodnotu týchto bádateľských orientácií dokazuje aj veľký záujem o tematiku prirodzenosti v jazyku, o tematiku jazykových kontaktov. Príspevky v tomto zborníku sa vyznačujú nielen širokým záberom problematiky, ale aj rozmanitosťou prístupov k opisovaniu, hodnoteniu a interpretácii zistených javov. Rozdielnosť názorov, prístupov či záverov pri hodnotení jazykových zmien nemá jazykovedcov rozdeľovať, ale ich privádzať ku korektnej diskusii a prijateľnej vedeckej argumentácii na základe spoľahlivého poznania problematiky a objektívneho hodnotenia jazykových zmien. Súbor textov, ktoré tvoria tento zborník, je svedectvom nekonfliktného postoja prispievateľov k ťažiskovej téme. Sme presvedčení, že ani jeden z príspevkov si nekladie za cieľ definitívne uzatvorenie skúmaných otázok a že všetci autori svoje texty vnímajú

ako prínos do skúmanej problematiky, ako podnet na ďalšie rozvíjanie vedeckého bádania. V prípade, že sú štúdie tohto zborníka napísané v spomenutom duchu, okrem svojej poznávacej hodnoty nás obohacujú aj vedomím, že okrúhle životné jubileum sa nestalo len prostriedkom na prezentáciu vedeckých poznatkov, ale bolo aj podnetom korektnej diskusie o prirodzenom vývine jazyka a o jazykových kontaktoch.

Pavol Žigo

Nárečie bardejovskej Dlhej Lúky po viac ako polstoročí od výskumu F. Buffu

Marianna Sedláková – Jozef Bilský

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

The Dialect of Dlhá Lúka after More than a Half of Century since the F. Buffa's Research

Comparing the current usage of the dialect of Dlhá Lúka in the northern part of the Šariš region with the state 60 years ago described by F. Buffa (1953), the study tries to find dynamic tendencies in the language structure development. The comparison has shown a complete extinction of the most of phenomena that F. Buffa identified as becoming obsolete (an extinction of four different forms in the conjugation of the verb *byť* (to be) in the present and past tense; an extinction of two different forms in the conjugation of other verbs; an extinction of special forms in the declination of pronouns; an extinction of special forms of nouns in plural – all this is in accord with the closest neighbouring dialects of the same origin). The quantitative analysis of changes has shown that in their structural evaluation we must also consider the frequency of word classes and cases, the frequency of verb persons and, naturally, lexical units, too. A structural analysis of extinct, vanishing and still existing phenomena in the dialect of Dlhá Lúka has shown that after a lexicon which shows the most rapid developmental changes the morphology has higher tendency to stability or is less predisposition to change, while the phonological level proves to be the most stable and the changes in it are the most systemic.

Nárečie Dlhej Lúky neďaleko Bardejova je určite najpodrobenejšie opísaným východoslovenským nárečím jednej obce. Tomuto nárečiu a jeho príslušnému nárečovému teritóriu sa totiž ako svojmu materinskému jazyku celoživotne venoval Ferdinand Buffa, dlhoročný pracovník dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ktorý už v roku 1953 vydal o svojom rodnom nárečí monografiu, ktorá bola a je stále tým naj dôveryhodnejším zdrojom informácií pre celú súčasnú slovenskú dialektológiu a jej reprezentatívne publikácie počnúc dielom J. Štolca v šesťdesiatych rokoch (1994¹) a končiac dielom R. Krajčoviča (1988). Aj to je jeden z dôvodov, prečo sme sa pokúsili porovnať reč obyvateľov tejto obce s pred troch generácií s jeho súčasným stavom.²

Na úvod treba k tomuto teritoriálnemu dialektu povedať, že už v časoch prvotného výskumu F. Buffu bolo toto nárečie exkluzívne svojou archaickosťou a okrajovosťou³ v areáli šarišských nárečí a spolu s ďalšími tromi severne ležiacimi obcami (Zborov, Smilno a Stebnícka Huta) tvorilo „veľmi svojrázny jazykový polostrov (...) v oblasti ukrajinských nárečí“ (Buffa, 1966, s. 140). R. Krajčovič (1988) ho aj preto zaraďuje k tzv. pomedzným areálom. Všetky typické znaky dlholúckeho nárečia, ktorými sa líšilo od základného areálu šarišských nárečí už

¹ Monografia J. Štolca Slovenská dialektológia vznikala v šesťdesiatych rokoch, ale bola vydaná až po jeho smrti I. Ripkom (1994).

² Vypísali sme takúto tému diplomovej práce špeciálne pre študenta z Bardejova (Bilský, 2014) s blízkym vzťahom k tomuto nárečiu. Obec Dlhá Lúka je dnes už súčasťou mesta Bardejov, tvorí jeho severný okraj.

³ Okrajovosť z hľadiska odkrývania detailov vývinu jazyka aj my považujeme za kľúčovú (Sedláková, 2013).

13 rokov po vyjdení monografie označil F. Buffa za zastarávajúce, ak nie zastarané (tamže, s. 146). V uvedenej štúdií vyslovil zároveň zaujímavý názor, že procesu zjavného vývinu podlieha v nárečiach v prvom rade lexikálna rovina, zvukovú rovinu označil za menej dynamickú a za najstabilnejšiu označil rovinu morfológickú.

Keďže naša sonda do súčasnej podoby dlholúckeho nárečia nie je príliš rozsiahla⁴, pri porovnávaní dialektu s trojgeneračným odstupom sa zameriame najmä na fonologické a morfológické javy, ktoré sú schopné viac odrážať štruktúrne zmeny systému, ako je to v prípade lexiky, ktorá oveľa viac podlieha externým jazykovým a spoločenským vplyvom.

Začneme relatívne najstabilnejšou rovinou, podľa slov F. Buffu, a uvedieme rozdiely v súčasnej podobe nárečia v porovnaní s pôvodným výskumom:

1. v L pl. sa vo všetkých rodoch realizuje gramatická morféma *-ox* namiesto pôvodného *-ax* (*po uradox; ket pri kurox kohuci*), okrem vzoru ulica a žena (*po žižax, po rukax*);
2. v G pl. sa vo všetkých rodoch realizuje relačná morféma *-ox* namiesto pôvodného *-uf* (*Xlopoh bulo treba; od hovnox; bo do hurkoh išli; Potom zo skurkox stužeňina še varila; Co še ja napekla uš kiškox*);
3. zanikla alternácia v D a v L sg. v slovách typu na *ruce*, v *Dluholuce* (*Rečuje še hňeška v Dluholuce*.);
4. na konci adjektíválií a adverbii popri prípone *-i* sa v skúmanom nárečí v tejto polohe realizuje aj prípona *-ej* či *-e* (*z jednej strani, i z druhej na denko; či dagzi ňema stare vimeti tam dagzej v hangaru narucane, že či daco ňema dagze; skori bula jak teras*);
5. zánik tvaru *ji* v paradigme osobného zámena *ona* (*Ňemala ši jej niž hutoric; še jej dalo poml'ec*);
6. privlastňovacie adjektíva vzoru otcov majú v základom tvare príponu *-uŭ* namiesto pôvodnej prípony *-uf* (*to Grešuu, ňe?; ňebočšik Janko Vojtuŭ*);
7. zmena tvarov minulého času slovesa byť z *bil, bila, bilo*, na *bul, bula, bulo, buli* (čiže *buli dva sposobi; veselši bulo; jaka to bula pripravu*);
8. zánik pôvodnej konjugácie slovesa byť (okrem a 3. os. sg. a 2. os. pl.)

osoba/číslo	sg.	pl.		sg.	pl.
1.	<i>jem</i>	<i>ma</i>	>	<i>som</i>	<i>sme/zme/me</i>
2.	<i>ješ</i>	<i>sce</i>	>	<i>ši</i>	<i>sce</i>
3.	<i>je (jest)</i>	<i>sa</i>	>	<i>je/jest</i>	<i>su</i>

9. zánik pôvodných relačných morfém pri časovaní slovíes v 1. os. sg. a pl. a v 3. os. pl.

osoba/číslo	sg.	pl.		sg.	pl.
1.	<i>-u/-m</i>	<i>-ma</i>	>	<i>-m</i>	<i>-me</i>
2.	<i>-š</i>	<i>-ce</i>	>	<i>-š</i>	<i>-ce</i>
3.	<i>-e/ -i/</i>	<i>-a</i>	>	<i>-e/-i/</i>	<i>-u/-a</i>

⁴ Asi 50 minút nahrávok dialógov ôsmich respondentov, obyvateľov Dlhej Lúky, na štyri odlišné témy, pričom časť respondentov tvoria príslušníci staršej generácie (nad 60 rokov) a časť príslušníci strednej generácie (nad 40 rokov). Sonda je podporená vlastnými komunikačnými skúsenosťami autora diplomovej práce (Bilský, 2014).

10. popri reflexívnom pronomine *sebe* (*Na večar zme sebe šedli šicke*), je fekvntovaný aj tvar *si* (*ja si ras tak pametam*)
11. popri zámene *toten* sa v N sg. realizuje aj *ten* (*ten kohut; ten šivi*).

Náš komentár k jednotlivým bodom: Všetky javy, ktoré F. Buffa označil ako zastarávajúce sa v čase jeho výskumu realizovali len ako čiastkové, v špecifických sociálnych situáciách (napríklad komunikácia s nedomorodým/cudzím človekom a pod.). V našej sonde išlo o vzájomnú komunikáciu blízkych domorodých obyvateľov obce. Javy v 1. a 2. bode navzájom úzko súvisia. F. Buffa konštatoval, že relačná morféma *-och* sa tu (v oboch uvedených prípadoch) realizuje pod vplyvom šarišských nárečí, medzitým však sa diferenciacia špecifikovala (1. bod), lebo pod vplyvom spisovnej slovenčiny pôvodná relačná morféma (*-ach*) ostáva v L. pl. pri feminínach, tak ako je to v spisovnom jazyku. Toto môže byť exkluzívny živý prípad ukazujúci na možnosti duálneho vývinu javu pod vplyvom viacerých systémov (ako to bolo napríklad pri vývine klesavých diftongov na konci tvarov v strednej slovenčine pod vplyvom inej pomernej chronológie kontrakcie a denazalizácie). Z G pl. sa relačná morféma *-uf* úplne vytratila. Mimoriadne využívanie relačnej morfémy *-ej* v tvaroch adjektíválií popri pôvodnom *-i* z čias F. Buffu sa dnes javí vyrovnané pre oba varianty (4.); pre adverbíá pribudol variant na *-e* zo spisovnej slovenčiny, ale osobitných tvarov osobných zámen sa systém celkom zbavil (5.). Pôvodná relačná morféma privlastňovacích prídavných mien na *-uf* sa foneticky modifikovala nezápadoslovanským smerom, podľa vzoru spisovnej slovenčiny a jej typu znelostnej neutralizácie *v/f* na konci slabiky na *-uu*, alebo tiež pod vplyvom východného regiónu vsl. nárečí (6.). Sloveso *byť* v prítomnom i minulom čase (8., 9.) celkom stratilo pôvodné tvary v prospech tvarov šarišských, resp. iných východoslovenských dialektov, podobne i tvary substantív s alternáciami v L sg. (3.) sa rovnako ako vo všetkých východoslovenských dialektoch podľa vzoru spisovnej slovenčiny alternácií zbavujú. Používanie kratších tvarov zvrtných a ukazovacích zámen (10., 11.) sa deje pravdepodobne pod vplyvom spisovnej slovenčiny a ekonomizácie reči.

V zvukovej rovine sme zaznamenali tieto rozdiely:

1. fonéma *g* za pôvodné *k* v slovách typu *grok*, *gračac*, ako to píše F. Buffa, sa nerealizuje (*že ket prekročiš rixlocs; ňemožeš pokračovac*);
2. v reči sa nedodržiava dôsledná neutralizácia *v* na *f* na konci slabiky a slova (*hurki i kreu išla tam; na silvestrouskej*);
3. hláskoslovná zmena lexémy *šikira* na *šekera* (*Bilo še ze šekeru po čole.*) a slova *peper* na *piper* (*piper rixtovala*);
4. nahrádzanie slova *potem* spisovným *potom* (*potom uš požnejši; A'e potom še zes šekeru uderilo po hlave*);
5. postupné vytlačanie hláskoslovnej podoby lexémy *virx* za potoplianske *verx* (*To take še narezal'i zes verxu kocki slaňini*) a vytlačanie *ziň* za potoplianske *zeň* (*zeň pret pulnočnu; cali zeň sme mušeli poscic*); frekvencovanosť podoby slova *cibuľa* (*bandurki i masc s cibulu; zes cibulu še nakrajalo*) namiesto pôvodného *cebuľa*.

Nasleduje náš komentár k jednotlivým bodom: Prípady uvedené v 1. bode boli ojedinelé už v časoch výskumu F. Buffu, preto nie je prekvapujúce, že zanikli.

Nedôsledná neutralizácia *v/f* je novým objavom, svedčiacim o systémovejších hláskoslovných zmenách pravdepodobne pod vplyvom spisovného jazyka, lebo „na začiatku konštituovania spisovného jazyka nárečia pôsobili na spisovný jazyk, v súčasnosti prevažuje predovšetkým opačný smer pôsobenia“ (Kováčová, 2013, s. 21). Hláskoslovné zmeny v koreňoch lexém uvádzal už F. Buffa, niektoré (pravdepodobne väčšina) z nich sa dejú pod vplyvom najbližších šarišských nárečí. Na podobnú interakciu na príklade sotáčkych a zemplínskych nárečí upozorňuje aj V. Kováčová. Dôvodom vnášania centrálnych zemplínskych prvkov do sotáckeho nárečia je ich jazyková izolovanosť, ktorú si nositelia týchto nárečí uvedomujú a prekonávajú ju osvojovaním si jazykového systému nárečia geograficky rozšírenejšieho (tamže, s. 26).

Na záver analýzy zvukovej roviny sa zastavíme pri jave, ktorý F. Buffa v svojom výskume spreď viac ako polstoročia ešte neregistruje, hoci uvádza isté rozdiely v realizácii mäkkého ostrého *ś* v konkrétnej spoluhláskovej skupine: ak dlholúcke tvrdé *s, ś, ź* stojí v skupine konsonantov *str* a pred zmäčkujúcim vokálom, realizuje sa ako: *stretnuc, streda, strilac, vesel'e, serco*, kým v potoplianskych obciach sa v tejto lingvistickej pozícii realizuje mäkké *ś* (*śtretnuc, śtreda, śtrilac, śerco, veśel'e*; porov. Buffa, 1953). Dá sa predpokladať, že i tento fakt mohol vnútrojazykovo ovplyvniť v tomto konkrétnom nárečí dnes už všeobecne rozšírený jav, najmä u najmladšej generácie používateľov východoslovenských nárečí – nerozlišovanie medzi tupými a ostrými sykavkami *ś – ś* a *ź – ź*.⁵ Ak by sme chceli zovšeobecniť frekvenciu realizácie mäkkej ostrej fonémy */ś/* v reči strednej generácie obyvateľov Dlhej Lúky, môžeme na základe našej sondy konštatovať, že uvedený konsonant sa realizuje len v polovici prípadov jej potenciálnej realizácie. Keď tento stav porovnáme so súčasnou staršou generáciou, zistíme, že ide o štyridsaťpercentný pokles realizácie mäkkého konsonantu *ś* oproti najstarším informátorom z našej sondy (informátor X a informátor Y). Táto fonéma je v reči strednej generácie nahrádzaná polomäkkým */ṣ́/*⁶ vo väčšej miere ako v jazykovom prejave najstaršej generácie. Ako ukážku toho, ako sa najstaršia a stredná generácia líšia v používaní pôvodného *ś* uvádzame text rozhovoru (príslušníci najstaršej generácie – X a Y; Z – ich zať, príslušník strednej generácie):

Z: *Jak še oparila šviňa, ta še potom dvihla na trojnošku,...*

Y: *Na trojnošku, abo na tragar.*

Z: *Abo na tragar še zavešila, hej? Eści ras. Śe zľalo, vičiscilo.*

Y: *Vičiscilo še.*

Z: *A perše co še odrezalo ot tej šviňi?*

Y: *Odrezala še hlava a podharľina še volala a šicko še varilo.*

Z: *Do paraka še davalo varic, hej?*

Y: *Do paraka. A s podharľini še kuz odrezalo, še uvarilo, posoľilo, paprikovalo.*

X: *Aľe bes soľi še šicko varilo. Guľaš še varil doma.*

Z: *Taka poxuťka. Ket še odrezala hlava, ta co še robilo?*

⁵ Poznatky získané najmä od študentov slovakistiky počas nášho (M. Sedláková) vyše dvadsaťročného pôsobenia na vysokých školách.

⁶ Znak *ṣ́* sme vybrali na označenie sykavky, ktorá sa vyslovuje niekde medzi hláskami [š] a [ś].

Aké závery možno vyvodit' z našich čiastkových zistení? Ak sa na problém pozrieme z rýdzo kvantitatívneho hľadiska zaznamenaných javov, mohli by sme konštatovať, že za viac ako polstoročie vývinu dlholúckeho nárečia sme vyššiu dynamiku zaznamenali v rovine morfolologickej. Na prvom mieste by sme označili prispôsobenie sa celej paradigmy slovesa *byť* v prézente i v präterite centrálnemu šarišskému dialektu, rovnako i vyrovnanie relačných morfém 1. os. sg. a 3. os. pl. pri časovaní sloviess všetkých tried. Pri slovesách sa teda stratili všetky osobitosti pozorovaného nárečia. Rovnako to možno konštatovať o menšej paradigme osobných zámen a vlastne aj o paradigme substantív, kde sa síce zachovala pôvodná relačná morféma L (*-ach*), ale len pri feminínach, pretože sa zhoduje s relačnou morférou feminín v spisovnej slovenčine. Pod vplyvom spisovnej slovenčiny v zhode so zákonom ekonomizácie reči sa do nárečia postupne dostávajú i kratšie tvary zvratného zámena (*sebe – si*) a ukazovacieho zámena (*toten – ten*). Popri pôvodnej relačnej morféme *-i* v adjektíváliách a adverbiiách sa stále viac presadzuje morféma *-ej* (*z jednej strani i z druhi, dagzi – dagzej*). Najsilnejšie sa drži derivačná/relačná morféma privlastňovacích adjektív v modifikovanej fonetickej podobe (*i kreŭ išla tam; ňebočšik Janko Vojtuŭ*), vlastne jediný z desiatich zaznamenaných javov. Z morfonologického hľadiska zanikla aj alternácia v D a L sg. feminín pred relačnou morférou *-e* (v *Dluholuke*). Za systémové zmeny vo fonologickej rovine možno považovať ústup výslovnosti mäkkých ostrých sykaviek *ś* a *ź* v zhode s hláskoslovným vývinom všetkých východoslovenských dialektov a nedôslednú znelostnú asimiláciu *v* na *f* na konci slabiky v zhode so spisovnou slovenčinou a východným regiónom východoslovenských nárečí (*kreŭ*).

Zmeny vokálov v koreňoch jednotlivých lexém sa dejú pod vplyvom najbližších nárečových útvarov, najmä v tzv. potoplianskyh obciach, ide tu o postupné asimilačné vyrovnávanie. Pod pojmom potoplianske obce rozumieme súbor sídel, ktoré sa rozprestierajú v povodí rieky Topľa – južne od Dlhej Lúky, smerom na obec Bardejovská Nová Ves (Bardejovská Nová Ves, Hrabovec, Dubinné, Kurima, Kučín...). Už F. Buffa (1953) zistil, že pôvodné dlholúcke dlhé *e* v slovách typu *stuzenka, pečenka, hrebenek, kamenek, korenek* je v potoplianskyh obciach v identickom zvukovom okolí nahradené fonémou *i* (*stuzinka, pečinka, hrebinek, korinek*) – podobne ako v rusínskych dialektoch (*grebinok, korinok*). Tento rusínsky prvok sa mohol dostať do šarišského nárečia potoplianskyh obcí kvôli geografickej blízkosti týchto sídel. Severovýchodne od obcí ležiacich v povodí Tople ležia obce rusínske a toky (Andrejovka, Cerninka), ktoré pretekajú týmito rusínskymi obcami (Andrejová, Ortuťová, Lipová...), sa vlievajú do Tople. Komunikáciami v povodí tokov vznikol predpoklad čulého ruchu, takže v tejto oblasti mohlo dochádzať k vzájomnej jazykovej interakcii. Dlhoolúcke *i*, ktoré nasleduje po mäkkom konsonante v slovách typu *śikira, źvire, źiň, ścireň*, je v obciach za Bardejovskou Novou Vsou nahradené fonémou *e* (*śekera, zeň, źvere*). Uvedené zistenia F. Buffu čiastočne potvrdzuje i naša sonda. Pre tieto jazykové javy sa iní používatelia jazyka, najmä z potoplianskyh obcí a južnej časti okresu Bardejov Dlhoolúčanom dodnes posmievajú. K iným zisteniam F. Buffu (napríklad že kým po mäkkej spoluhláske sa v Dlhej Lúke realizuje hláska *e*, a to v lexémach typu *kurčeta, hušeta, bľedi*, v potoplianskyh obciach v totožnom jazykovom okolí

v týchto slovách fonéma *a* – *kurčata, bl'adi...*) sa na základe našej sondy vyjadriť nevieme. Rovnako tak ani k osobitej tvorbe imperatívu v zatvorených sylabách imperatívneho typu v dlholúckom dialekte *skuč, rub* oproti *rob, skoč* inde (tamže). Pri uvedených javoch bude treba vykonať dôslednejší komplexný výskum, ktorý by bolo dobré zacieliť aj alebo najmä na dialekt Stebníckej Huty, ktorá z geografického i sociálneho uhla pohľadu vykazuje zo štyroch dotknutých obcí najväčšiu mieru okrajovosti.

Na základe kvalitatívnej analýzy, pri ktorej berieme do úvahy i frekvenciu slov a slovných druhov, však môžeme konštatovať, že výrazné morfológické zmeny, ktoré sa udiali za polstoročie v dlholúckom nárečí, boli len vrcholom ľadovca dlhšie trvajúcich premien. Frekvenčne totiž sloveso *byť* stojí na vrchole slovesnej pyramídy a stav zaznamenaný F. Buffom bol doznievajúcim z hľadiska pretvárania viacerých morfológických štruktúr pod vplyvom vonkajších i vnútorných javov (napr. zaznamenaný stav relačnej morfémy *-m* vo veľmi frekventovanej slovesnej triede). Oba smery vplyvov vidno i na vývine mennej paradigmy (preberanie relačných morfémy z vonku, pod vplyvom úplnej východoslovenskej rodovej homonymie + neúplná rodová homonymia v prípade domácej relačnej morfémy G pl. = zachovanie pôvodnej relačnej morfémy na rodovú diferenciaciu). Posledné odlišné tvary zachované v najfrekventovanejšom slovnom druhu – v zámenách (osobných), v najmenej frekventovanom páde (D) sa veľmi jednoducho stratili pod vplyvom vyrovnávania sa s okolitými príbuznými nárečiami. Podobný vývoj čaká aj zmenu *-i > -ej > -ej/(-e)* pri adjektíváliách a adverbáliách, ktorá sa zatiaľ drží výrazným medzislovnodruhovým rozšírením, ale veľmi silno na ňu pôsobí spisovný vzor pri adverbáliách. Zachovanie vlastnej derivačnej morfémy *-uf* v modifikovanej fonetickej podobe *-uŭ* svedčí o výraznejšom diferenciačnom postavení derivácie v porovnaní s morfológickou flexiou v jazykovom systéme.

Systémové zmeny v zvukovej rovine sú výsledkom spolupôsobenia rozličných fonologických štruktúr (spisovná slovenčina so svojou typológiou prechodného jazyka od vokalického ku konsonantickému typu a východný región východoslovenských nárečí so svojou krajne konsonantickou fonologickou bázou s inými mikroštruktúrnymi pomermi v neutralizácii znelosti – čo je ich spoločný prvok so spisovnou slovenčinou).

Na základe povedaného v závere konštatujeme, že hoci súhlasíme s F. Buffom, že najrýchlejšie podlieha zmenám lexikálna rovina jazyka, musíme s ním nesúhlasiť v tom, že najstabilnejšia je rovina morfológická. My sa domnievame, že najstabilnejšia je rovina fonologická a zmeny v jej rámci sú pri vývine jazyka najsystemovejšie.

Bibliografia

BILSKÝ, Jozef: Súčasný stav používania nárečia v Dlhej Lúke. Diplomová práca. Košice: FF UPJŠ 2014. 88 s.

BUFFA, Ferdinand: Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. Bratislava: SAV 1953. 247 s.

BUFFA, Ferdinand: Zastarané a zastarávajúce prvky v severošarišskom nárečí. In: Jazykovedný časopis, 1966, 27, č. 2, s. 139 – 147.

KOVÁČOVÁ, Viera: Vybrané kapitoly z dialektológie. Ružomberok: VERBUM 2013. 304 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.

SEDLÁKOVÁ, Marianna: Vokalická a konsonantická mäkkostná korelácia v slovenských nárečiach na základe fonologickej mikroštruktúry jedného nárečia juhovýchodného Spiša. In: Philologica. LXXII. Slovo a tvar v štruktúre a v komunikácii. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, s. 137 – 147.

ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: Veda 1994. 220 s.

Záver

Pretrvávajúci jazykový kontakt Slovákov a Čechov v rozličných sférach života možno dnes veľmi dobre sledovať v internetových textoch, ktoré sú výskumnému pohľadu dostupné neustále a vo veľkom množstve. Metajazykové vyjadrenia využívané používateľmi slovenčiny aj češtiny v internetovej komunikácii sú cenným indikátorom prítomnosti kontaktných slov v slovenských textoch a naopak. Takéto vyjadrenia možno považovať za prejav poznania česko-slovenských lexikálnych diferencií a súčasne aj za doklad „príťažlivosti inakosti“ výrazových prostriedkov druhého jazyka. Ich prostredníctvom sa používatelia jazyka konfrontujú s blízko príbuzným jazykom a v axiologických zložkách metakomentárov vyjadrujú k nemu svoj vzťah. Kontaktné javy, ktoré používatelia češtiny a slovenčiny spracúvajú metajazykovými vyjadreniami, však v rozličných iných textoch vystupujú aj bez takejto tematizácie. Bude zaujímavé ďalej sledovať ich životaschopnosť so zreteľom na komunikačnú efektívnosť a otázku ich začleňovania do oboch jazykov ako (možných) prevzatí.

Bibliografia

BRANKO, Pavol: Sme národ dvojjazyčný? In: Romboid, 2012, roč. XLVII, č. 10, s. 107 – 108.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Kontaktné varianty a synonymá v slovenčine a češtine. In: Jazykovedný časopis, 1993, 44, č. 2, s. 92 – 107.

BUZÁSSYOVÁ, Klára: Vzťah slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 1995, s. 87 – 96.

DOLNÍK, Juraj: České slová v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 21. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul, Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1992, s. 1 – 10.

DOLNÍK, Juraj: Postoje k bohemizmom v súčasnej slovenčine (ako signály vyrovnávania sa so slovensko-českými vzťahmi). In: Brněnská slovákistika a česko-slovenské vzťahy. Ed. I. Pospíšil. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 41 – 44.

DOLNÍK, Juraj: Tradícia češtiny na Slovensku a jej následky. In: Slovensko-české vzťahy a súvislosti. Zborník referátov a koreferátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-české vzťahy a súvislosti, ktorá sa uskutočnila 26. – 28. októbra 2000 v Bratislave. Ed. J. Hvišč. Bratislava: T.R.I. Médium 2000, s. 196 – 202.

DOLNÍK, Juraj: Čeština ako necudzí jazyk v slovenskom prostredí. In: Studia Academica Slovaca 42. Prednášky XLIX. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2013, s. 127 – 138.

ĐUROVIČ, Lubomír. Typologie klení ve slovanských a sousedních jazycích. In: Souvislosti, 1996, roč. 7, č. 2 – 3, s. 46 – 47.

Encyklopedický slovník češtiny. Ed. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2002. 604 s.

GAJDOŠOVÁ, Katarína: České kontaktné javy na báze Slovenského národného korpusu. In: Gramatika a korpus 2012 – Grammar and corpora 2012. Příspěvky z mezinárodní konference na CD. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus: Univerzita Hradec Králové 2013. 11 s.

GÁLISOVÁ, Anna: „Je ti zima, dievčatko?“ alebo Memetika a paremiológia. In: Studia Slovaca. Zborník vedeckých prác členov Katedry slovenského jazyka a literatúry.

J A Z Y K O V E D N Ě
Š T Ú D I E   **XXXII**

**Prirodzený vývin jazyka
a jazykové kontakty**

Editori

Mgr. Katarína Balleková, PhD.

PhDr. Ľubor Králik, CSc.

Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Obálka

Jozef Michaláč

Zodpovedný redaktor vydavateľstva VEDA

Emil Borčín

Technický redaktor

Mgr. Vladimír Radik

Prvé vydanie

Vydala VEDA,

vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, v Bratislave

v roku 2015

ako svoju 4178. publikáciu

z tlačových podkladov

Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

592 strán.

Náklad 300 výtlačkov.

ISBN 978-80-224-1494-4